

دانشکده طب سنتی

دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شهید بهشتی

رساله

جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد تاریخ پزشکی

عنوان

**نوع شناسی، بررسی و تحلیل محتویات مجلات پزشکی ایران
از ابتدای صنعت چاپ تا پایان دوره پهلوی اول در ایران**

استاد راهنما

دکتر علی اکبر ولایتی

استاد مشاور

دکتر فرید قاسملو

نگارش

مریم ضیایی نسب

چکیده

عنوان: نوع شناسی، بررسی و تحلیل محتویات مجلات پزشکی ایران از ابتدای صنعت چاپ تا پایان دوره پهلوی اول در ایران.

مطبوعات که خود یکی از موثرترین راه‌آوردهای دوران مدرن است، راوی گویای تحولات گذر به این دوران نیز می‌باشد، از این رو وقتی تحولات بهداشت و درمان، به عنوان یکی از سرفصل‌های درخشان تاریخ این دوران در پرتو مطبوعات مورد مطالعه قرار می‌گیرد، سیر تکامل این دانش حیات‌بخش نیز جهت ترسیم نقشه راه آینده آن بدست خواهد آمد. در این راستا پژوهش پیش رو نیز بررسی تحلیلی اطلاعات نشریات پزشکی از ابتدای صنعت چاپ تا پایان دوران پهلوی اول (۱۳۲۰-۱۲۸۵) را مورد مطالعه قرار می‌دهد. به همین منظور ۱۷ نشریه پزشکی دوره تاریخی مزبور که عبارت بودند از: نشریات درمان، دواسازی، صحت اصفهان، صحت تهران، طب، طب مصور، شیر و خورشید، حفظ الصحه، رساله دانش، نامه پزشکان ایران، دواسازی عصر حاضر، راه سلامت، صحت نمای ایران، طب کنونی، ندای صحت، صحیه و امور خیریه و مجله طبابت با مراجعه به کتابخانه‌ها و مراکز اسناد معتبر کشور از جمله کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، کتابخانه ملی ایران، کتابخانه آستان قدس رضوی و ... مورد شناسایی و معرفی و سپس تحلیل محتوا قرار گرفتند.

نتایج این پژوهش حاکی از آن است که از ۱۱۴۷ عنوان مقاله و یادداشت علمی مورد بررسی تعداد ۷۶۲ مورد مقاله و یادداشت صرفاً در زمینه پزشکی نگارش یافته که درصد فراوانی مقالات پزشکی به کل مطالب مجلات مزبور ۶۶/۴۳٪ می‌باشد. البته بیشتر در قالب نقد و تفسیر با فراوانی ۸۳/۸٪ نگارش یافته است همچنین با توجه به تقسیم‌بندی پژوهش مزبور به دوره زمانی ۱۲۸۵ تا ۱۳۰۰ و ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰، بیشترین فراوانی مربوط به دوره دوم با تعداد ۱۲ شماره مجله می‌باشد. محل چاپ و انتشار این مجلات بجز صحت اصفهان که در اصفهان، رساله دانش در مشهد و راه سلامت در قم، مابقی در تهران بوده است.

نتایج حاصله حاکی از آن است که بیشترین فراوانی راجع به موضوع بیماری‌ها با ۴۱/۹٪ و کمترین فراوانی مربوط به مقوله کارکنان پزشکی با ۰/۸۷٪ می‌باشد. فی‌الواقع در این دوره تاریخی مجلات و نشریات بهداشتی و پزشکی جهت آگاه‌سازی مردم در پیشگیری از بیماری‌های واگیردار و عفونی که به ترتیب بیشترین فراوانی در میان انواع بیماری‌ها را داشتند به چگونگی ابتلا و درمان آنها می‌پرداختند البته در این دوره پرداختن به عوارضی از جمله بیماری‌های روانپزشکی و قلبی کمترین فراوانی را داشته است که خود می‌تواند به نوعی وضعیت سلامت جسمی و روانی مردم کشور را در آن زمان آشکار کند.

در مقوله بهداشت با ۱۰ فراوانی با توجه به هدف اصلی نشریات پزشکی در جهت ارتقا بهداشت و سلامتی مردم موضوع بهداشت همگانی بیشترین فراوانی را دارا بود که نشان‌دهنده اهمیت این موضوع در این دوره ارتقا بهداشت عمومی و جلوگیری از بیماری‌های واگیردار بوده است. در زمینه طب سنتی نیز با ۱۳/۶٪ فراوانی که بیشتر به موضوعات معرفی گیاهان دارویی و سنتی می‌پرداختند حاکی از این است که با وجود طب نوین مطبوعات همچنان خود را توجه به طب سنتی مستغنی نمی‌دیدند.

النهاییه اینکه از زمان انتشار اولین نشریه پزشکی تحت عنوان حفظ الصحه در ۱۲۸۵ ه.ش تا انتشار ۲۰ عنوان نشریه در ۱۳۲۰ ه.ش شاهد رشد کمی و کیفی نشریات پزشکی متناسب با پیشرفت علم پزشکی و صنعت نشر کشور هستیم.

واژگان کلیدی: نشریات پزشکی، دوره پهلوی اول، دوره قاجار، اطلاعات پزشکی.

Abstract

Title: Typology, Analyzing journal of Iranian Medical of the content of the printing industry beginning to the end of the first pahlavi in Iran.

Printed media which is the gift of the modern times, itself is also regarded as the oral teller of the transition changes of this period. Hence, when the transformations of hygiene and medicine as the bright headings of this period are studied in the light of media, the evolution of these life-giving sciences can be learned in order to plan the future roadmap.

This research consists of the analytical investigation of medical publications from the beginning of print industry until the end of the first Pahlavi era (1285-1320). In this course 17 medical publications of this historical period were identified, introduced and studied by referring to valid document centers and libraries of Iran such as the Central Library of Tehran University, National Library of Iran, Astan-e-Ghods Razavi Library etc. .These publications include Darman, Davasazi, Sehat-e-Esfahan, Sehat-e-Tehran, Teb, Teb-e-Mosavar, Shir-o-KHorshid, Hefz-o-Sehe, Resale-e-Danesh, Name Pezeshkan Iran, Davasazi-e-asr-e-Hazer, Rah-e-Salamat, Sehat Nama-e-Iran, Teb-e-Konuni, Neda-e-Sehat, Sehiye va Omur-e-Kheiriye and Tebabat journals.

Results show that 762 out of 1147 (66.43%) articles and scientific notes have been merely written in medical fields. Also according to the chronological divisions in this research for the years 1285-1300 and 1300-1320, the highest percentage (12 magazines) is related to the second period, i.e. 1300-1320. The place of publication of these magazines have been in Tehran except for Sehat-e-Esfahan, Resale-e-Danesh and Rah-e-Salamat which were printed in Esfahan, Mashhad and Qom respectively.

The highest percentage of the subjects of the articles and notes is related to diseases and the lowest percentage about medical staff issues. Among varied medical issues, Hefz-o-Sehe has mainly focused on medical research, Tebabat on women hygiene and medicinal herbs, Sehat-e-Tehran on traditional medicine and modern medical science, Teb-e-Konuni on pharmacology and introduction of drugs, Sehiye va Omur-e-Kheiriye on internal diseases , Sehat-e-Esfahan on modern medical science, Teb on various diseases. Davasazi, Shir-o-KHorshid, Davasazi-e-asr-e-Hazer, Neda-e-Sehat have shown greater interest in modern medical science. Darman and Rah-e-Salamat explored different diseases, Sehat Nama-e-Iran focused on medical researches and Resale-e-Danesh paid mostly to general hygiene.

Keywords: medical publications, first Pahlavi era, Qajar era, medical information.